

SLAVIC LANGUAGES

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-624-9-1>

**THE CORRELATION BETWEEN THE CONCEPTS
OF «VARIANT OF THE LITERARY LANGUAGE»
AND «LITERARY MICROLANGUAGE» USING THE EXAMPLE
OF THE UKRAINIAN LANGUAGE**

**СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ВАРІАНТ ЛІТЕРАТУРНОЇ
МОВИ» І «ЛІТЕРАТУРНА МІКРОМОВА»
НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКО МОВИ**

Meshyi M. S.

*Postgraduate Student at the Department
of Ukrainian Language,
V. N. Karazin Kharkiv National
University
Kharkiv, Ukraine*

Меший М. С.

*аспірант кафедри української мови,
Харківський національний
університет імені В. Н. Каразіна
м. Харків, Україна*

Говорячи про розвиток української мови з кінця XVIII століття, ми не можемо оминати увагою двоцентричності, що виникла внаслідок перебування українських земель у складі Російської та Австрійської імперій. Упродовж XIX століття постають два варіанти літературної норми – східний і західний, які існуватимуть щонайменше до другої половини XX століття. Саме поняття варіанта (української) літературної мови вживають чимало вітчизняних мовознавців, серед яких Л. Ткач, І. Матвійас, Л. Підкуймуха, В. Чапленко, Р. Трифонов, Ю. Шевельов, С. Гірняк. Як правило, науковці пояснюють варіативність державно-політичною роз'єднаністю українців і різною діалектною основою: якщо один варіант спирався на наддніпрянських говорах, то другий – на галицько-буковинських.

Окреслене поняття можемо визначити як різновид літературної мови, що розвинувся або через відокремленість (географічну, політичну, культурну тощо) частини носіїв одного етносу, або через відсутність одного центру нормотворення, має свої особливості в лексиці, фонетиці, граматиці тощо. Він видається тією формою, що постала на основі вужчого або іншого кола діалектів однієї мови. Саме такими

були варіанти західний, галицький, і східний, наддніпрянський. Їхньою особливістю є також те, що ці явища нині здебільшого історичні, адже внаслідок витворення єдиного стандарту в першій половині XX століття, з одного боку, східноукраїнський варіант увібрав у себе багато рис від інших наріч, а з другого боку, західноукраїнський варіант, зробивши значний внесок у становлення спільної норми, і сам поступився їй.

Водночас із кінця 70-х років XX століття поширилося поняття літературної мікрмови, яке запропонував радянський мовознавець О. Дуличенко. Її безпомилково можна визначити як форму існування власне мікрмови, що означає або мову, малу за кількістю носіїв (напр., кашубську, верхньо- й нижньолужицьку), або ідіом, що перебуває поза усталеним переліком сучасних слов'янських мов (напр., банатсько-болгарський, бачвансько-русинський, резійський, східнословачківський тощо). Науковець у складі української мови виділив західнополіську й карпатсько-русинську мікрмови. Із-поміж них саме друга сьогодні зазнає активних кодифікаційних спроб, а її статус як самостійної (мікро)мови викликає в Україні гострі дискусії, що змушує глянути на становище з погляду, можливо, схожих процесів у минулому.

Західнополіська мікрмова, на нашу думку, залишилася явищем історичним, хоча й доволі нещодавнім. Окремішність етносу й мови у 1980-х роках обстоював М.Шелягович, із яким і пов'язують діяльність відповідних рухів. Сьогодні можемо стверджувати, що причини їхньої невдачі криються як у зміні політичної дійсності внаслідок розпаду ССРСР, так і у відсутності значної підтримки з боку самих поліщуків [1, с. 280–281], котрі мали б стати ядром нового східнослов'янського народу. Обережно припускаємо, що спроби М. Шеляговича втілити свої наміри збіглися в часі з упровадженням поняття літературної мікрмови, завдяки чому в переліку останніх ми нині бачимо західнополіську. Перед нами яскравий приклад залежності ідеї від людини, котра так і не спромоглася запропонувати повноцінній граматику й словника, обмежуючись короткими публікаціями з питань правопису, морфології й лексики [2, с. 430].

Інше становище маємо в разі з карпатсько-русинською мікрмовою. Як відомо, вітчизняна наукова думка заперечує особність закарпатських говірок і розглядає їх як частину південно-західного наріччя української мови. Водночас русинський ідіом як мову визнано, наприклад, у суміжних з Україною Словаччині, Польщі та Угорщині, також у Сербії. Попри те, що деякі дослідники можуть звертати увагу на суперечливість і неоднозначність рішень, рівень кодифікації порівняно із західнополіською мікрмовою набагато вищий, охоплює видані правописи, граматики й словники, а з огляду на різну діалектну основу

навіть можна виділити декілька стандартів: прашівський у Словаччині, лемківський у Польщі й закарпатський в Україні.

Відмітимо, що літературну форму карпатсько-русинської мікрмови вітчизняні науковці нині нечасто визначають варіантом української літературної мови, а натомість звертають увагу – залежно від обстоюваної думки – на належність діалектів до української мови або на неприродність творених правил. Утім, не буде чимось новим убачати в ідіомі, що його можуть кодифікувати на основі карпатських говорів, саме варіант української літературної мови. Наприклад, П. Гриценко в словниковій статті про південно-західне наріччя зазначає, що до середини ХХ століття в різний час формувалися галицький, буковинський і закарпатський варіанти української літературної мови [3, с. 481]. П. Чучка в тій же праці русинську мову прямо визначає як варіант української літературної мови [3, с. 565]. Уживання поняття бачимо й давніше, як приклад, із назви роботи мовознавця І. Панькевича «Закарпатський діалектичний варіант української літературної мови ХVІІ–ХVІІІ ст.» (1958), хоча означення *діалектичний* безперечно додає своїх особливостей.

Дальше постає питання відмінностей між поняттями варіанта літературної мови та літературною мікрмовою. Обидва 1) являють собою літературну форму мови з відповідним рівнем кодифікації, 2) спираються на тривалу письмову традицію, 3) містять яскраві місцеві риси в основі, 4) широко вживані в ЗМІ, шкільництві, літературі тощо. Проте, як бачимо на прикладі української мови, вони мають 5) різне спрямування, а отже, і 6) різний статус.

Як західний, так і східний варіанти української літературної мови завжди були частиною ширшого спільного українського простору, розділеного державним кордоном двох імперій. Це переконливо підтверджує мовна дискусія початку ХХ століття поміж прихильниками галицько-буковинської та наддніпрянської традицій, котрі обстоювали право покласти в основу майбутньої спільної літературної мови саме своє наріччя. Отже, погляди були спрямовані всередину й не ставили під сумнів статусу невіддільної частини української (літературної) мови.

На іншому боці яскравим прикладом виступає західнополіський ідіом, що підтверджує таку особливість мікрмови, як наявність наміру носіїв або її представників довести та утвердити окремішність, а отже, самостійність від «великої» спорідненої мови. Спочатку М. Шелягович проголошує таку ідею, уживає заходів, щоб домогтися такого ж визнання з боку влади, проте згодом її облишає. Відтоді ми розглядаємо літературні твори не як такі, що їх написано мікрмовою, а такі, що їх написано місцевими говірками [1, с. 280–281], що відкидає статус

самостійності. Вони залишаються частиною західнополіського діалекту української мови, і ми навіть не можемо говорити про варіант літературної мови, адже відсутні приклади сталої кодифікації та широкого вжитку поза побутом. Утім, перебування в кордонах іншої держави є тим чинником, що може в майбутньому поновити спроби підвищити діалект до рівня (мікро)мови.

Складніше й суперечливіше становище маємо з карпатсько-русинською мікромовою. Залишаючи осторонь заполітизованість порушеного питання, відмітимо, що тут визначальну роль також відіграє спрямування носіїв або її представників, а саме назовні, тобто вбік від української мови. Не звертаючи уваги на їхню мотивацію, мусимо зазначити, що в Україні окреслені процеси не набули поширення так, як у Словаччині, Польщі або Сербії. Можна сказати, що закарпатський стандарт русинської мікромови не має такої ж великої підтримки з боку мешканців краю, у чому вбачаємо деяку схожість зі згаданими поліщуками. Ідіом, що його витворюють на основі закарпатських – і західнополіських – говірок, вітчизняна наукова думка могла б розглядати як варіант української мови, не суперечачи своїм поглядам.

Насамкінець ще більше ускладнює розрізнення понять практика, згідно з якою кодифікатори вибудовують штучні норми або віддаляють літературну форму від первісної основи. У міру того, як розвиватимуться такий ідіом, він стане відмінним навіть від діалектів, на яких мав би спиратися, а в такому разі ми не матимемо підстав розглядати його як варіант уже колишньої спорідненої літературної мови. І тут вимальовується ще одна особливість мікромови на відміну від варіанта, яка тепер уже лежить у площині свідомого мовного «очуднення» [4].

Література:

1. Nomachi, M. Another look at the rise and fall of the West Polessian literary microlanguage (with a glance toward less discussed Ukrainian factors). *Ukrainian Studies and the Slavic world*. 2017. 264–283.
2. Bieder, H. Спроби нормування західнополіської літературної мікромови у Білорусі. *Acta Polono-Ruthenica*. 1 (VI). 2001. 429–437.
3. Українська мова : енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол. : В. М. Русанівський [та ін.]. Вид. 2-ге, випр. і допов. Київ : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 820 с.
4. Белей Л. Л. Мовне очуднення як інструмент маніпулятивного творення «русинської» мови. *Мовознавство*. 2016. № 3. 19–31.